

DOI: 10.37100/2616-7689.2022.12(31).8

УДК 37.001.895(477)

JEL CLASSIFICATION: I 28; Q 01

**ПОСТМОДЕРНІСТСЬКА ПАРАДИГМА СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: РОЛЬ І
ЗНАЧЕННЯ ОСВІТИ****THE POSTMODERN PARADIGM OF SOCIAL SAFETY: THE ROLE AND
SIGNIFICANCE OF EDUCATION****Олена ГАРАЩУК,***доктор економічних наук,**Державна служба якості освіти України, Київ**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5572-5357>***Olena GARASHCHUK,***Doctor of Economic Sciences,**State service of education quality of
Ukraine, Kyiv***Ірина КІНАШ,***доктор економічних наук,**Івано-Франківський національний технічний**університет нафти і газу**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5391-6560>***Iryna KINASH,***Doctor of Economic Sciences,**Ivano-Frankivsk National Technical
University of Oil and Gas***Віра КУЦЕНКО,***доктор економічних наук,**Державна установа «Інститут економіки**природокористування та сталого розвитку**Національної академії наук України», Київ**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3102-0744>***Vira KUTSENKO,***Doctor of Economic Sciences,**Public Institution «Institute of
Environmental Economics and
Sustainable Development of the
National Academy of Sciences of
Ukraine», Kyiv*

Розглянуто питання, пов'язані з дослідженням теоретичних положень і концептуальних засад формування відповідної нинішнім реаліям парадигми розвитку освіти – важливого чинника досягнення соціальної безпеки в умовах трансформаційних процесів, які відбуваються в Україні. Підкреслюється, що глибокі соціально-економічні перетворення суспільства, розвиток економіки в ринкових умовах, зміни на ринку праці, зростання сектора освітніх послуг – усе це вимагає якісних змін у теоретико-методологічних і методичних підходах щодо забезпечення безпекової ситуації в країні. Акцентовано увагу на необхідності досягнення соціальної безпеки з урахуванням структури зайнятості, рівня безробіття, зокрема серед фахівців з вищою освітою, співпраці між освітянами, місцевими органами влади, бізнесменами, соціальним або громадським сектором. Зазначається, що соціальна безпека має сприяти досягненню належних умов для розвитку фізичного, інтелектуального, духовного потенціалу, поліпшенню умов життя та праці громадян країни. Соціальна безпека, в свою чергу, потребує тісних взаємовідносин між її складовими, розроблення та впровадження в практику системи показників і критеріїв її результатів, формування нової моделі розвитку освіти. Зазначається, що останнє відіграє важливу роль у досягненні сталого соціально-економічного розвитку та безпекової ситуації. Підкреслюється, що Україна характеризується високими показниками залучення населення в освітню діяльність. Розглянуто питання щодо посилення дисбалансу між попитом і пропозицією робочої сили на ринку праці, важливим чинником успішного розв'язання якого є формування парадигми освітнього розвитку шляхом розширення доступності освітніх послуг, швидкого реагування системи освіти на взаємопов'язані проблеми ринку праці та освітніх послуг. Досліджуються проблеми соціально-економічного, інноваційно-технологічного, еколого-суспільного виховання учнів і студентів в умовах трансформаційних перетворень, а також спрямованості виховного процесу на формування у молоді та підростаючого покоління цінності свободи, справедливості, що виступають основою їх життєвої позиції, вироблення власних життєвих цінностей. Запропоновані теоретичні та методичні підходи щодо подальшого

поліпшення фінансового забезпечення розвитку освіти – важливого чинника соціальної безпеки.

Ключові слова: освітня сфера, соціальна безпека, інформатизація освітньої діяльності, фінансове забезпечення, гранти.

Issues related to the study of the theoretical provisions and conceptual foundations of the formation of the education development paradigm in accordance with modern realities are considered – an important factor in achieving social security in the conditions of the transformational processes taking place in Ukraine. It is emphasized that the deep socio-economic transformations of society, the development of the economy in market conditions, changes in the labour market, the growth of the educational services sector – all this requires qualitative changes in the theoretical, methodological and methodological approaches to ensuring the safety situation in the country. Attention is focused on the need to achieve social safety, taking into account the structure of employment, unemployment, in particular, among specialists with higher education, cooperation between teachers, local authorities, businessmen, social or public sector. It is noted that social safety should contribute to the achievement of appropriate conditions for the development of the physical, intellectual, spiritual potential of citizens, the improvement of their living and working conditions. Social safety, in turn, needs close relationships between its components, the development and implementation of a system of indicators and criteria for its results, and the formation of a new model for the development of education. It is noted that education plays an important role in achieving sustainable socio-economic development and the safety situation. It is emphasized that Ukraine is characterized by high rates of involvement of the population in educational activities. The issues of strengthening the imbalance between the demand and supply of labour in the labour market are considered, an important factor in the successful solution of which is the formation of a paradigm of educational development by expanding the availability of educational services, the rapid response of the education system to interdependent problems of the labour market and educational services. The problems of socio-economic, innovative-technological, environmental and public education of pupils and students in the context of transformational transformations, as well as the orientation of the educational process towards the formation of the values of freedom and justice in young people and the younger generation, which are the basis of their life position, the development of their own life values, are studied. Theoretical and methodological approaches to further improvement of the financial support for the development of education, an important factor in social safety, are proposed.

Key words: educational sphere, social safety, informatization of educational activities, financial support, grants.

«Не існує жодної такої вершини, якої б не могла досягнути наполегливість.»

Чарльз Діккенс

Постановка проблеми. Україна, ставши на шлях сталого розвитку, здійснює реалізацію його завдань в освіті у рамках постмодерністської парадигми, що, на наш погляд, є найбільш адекватним сучасним умовам. Вказане забезпечується сталим розвитком виробництва та підтримкою його конкурентоспроможності не лише на сучасному етапі, а й у довгостроковій перспективі на високотехнологічній основі.

Як стверджує видатний американський вчений Елвін Тоффлер, найефективнішою державою є та, економіка якої базується на нових знаннях. Сприяє цьому розвиток науки та освіти. Остання покликана сприяти

розвитку здібностей кожної людини, спрямовувати їх на виключення із людських взаємовідносин насилля, руйнівного ставлення до природи та до самої людини, що має на меті забезпечення безпекової ситуації. Зазначене, як свідчить практика, дозволяє гармонізувати відносини між людиною і природою, державою і суспільством, суспільством і всесвітом.

Соціальна безпека має забезпечити належні умови для розвитку та реалізації потенціалу, зокрема фізичного, інтелектуального, духовного як окремої особистості, так і соціальних спільнот, держави та суспільства в цілому. Ефективне

використання зазначеного потенціалу має сприяти поліпшенню умов життя і праці людей, дотриманню в усіх сферах суспільних відносин принципів соціальної справедливості, зближення соціальних верств населення, вдосконалення національних відносин.

При цьому соціальна безпека потребує:

- тісних взаємовідносин між її складовими;
- розроблення та впровадження в практику системи показників і критеріїв її результатів;
- наявності науково обґрунтованих соціальних нормативів у різних сферах життя;
- формування нової моделі розвитку освіти тощо.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розвиток зазначених аспектів формування та функціонування парадигми соціальної безпеки, ролі при цьому освіти внесли В. Бакулєнко, А. Гладишев, І. Грицяк, Л. Зайцева, М. Кондратьєв, К. Корсак, Р. Коуз, Ф. Махлуп, Д. Медоуз, Б. Мондвал, Р. Нельсон, В. Троцинський, Л. Федулова, К. Фрідмен, Ф. Хайск, В. Циренщиков, Й. Шумпетер та ін.

Проте дослідження проблеми сталого розвитку в контексті сучасної проблематики соціальної безпеки та ролі освіти у їх

розв'язанні, залишаються важливим завданням і натепер.

Мета статті. Метою нашого дослідження є пошук напрямів розвитку освіти, що сприяло б прискоренню досягнення соціально безпечного середовища для життя населення.

Виклад основного матеріалу. До початку російсько-української війни (2014 р.) в Україні спостерігалась тенденція формування інноваційної моделі структурної перебудови, зростання економіки, становлення високотехнологічної та конкурентоздатної держави. Це забезпечувалось зростанням підприємств, в основі розвитку яких покладено інвестиційну та інноваційну діяльність соціально-економічної сфери. Остання формується на базі розвитку фундаментальної науки, спрямованої на отримання нових знань.

У зв'язку з переходом до ринкової економіки, що її, приміром, С. Меншиков розглядає як таку, що слугує метою, на яку можна орієнтуватись, виникає невідповідність між структурою та обсягами виробництва [1, 2]. У соціальній сфері України останнім часом скоротились можливості бюджетного фінансування, що негативно позначилось на стані соціального розвитку та добробуту населення. Показниками останнього є рівень споживання (табл. 1).

Таблиця 1 – Динаміка споживання продуктів харчування у домогосподарствах (у середньому за місяць у розрахунку на одну особу, кг)*

Показник	2015	2019	2020	2020 до 2015, %
Молоко та молочні продукти	19,8	19,0	18,9	95,5
Риба та рибні продукти	1,2	1,5	1,4	118,0
Цукор	2,8	2,6	2,4	89,0
Олія та інші рослинні жири	1,6	1,4	1,4	89,9
Овочі та баштанні	8,8	8,8	8,7	98,0
Картопля	6,6	6,2	6,0	90,0

*Джерело: [3, с. 95].

Зрозуміло, що основою розвитку в цілому та соціального, зокрема є людина, її потенціал. І тут особлива роль належить освітньому потенціалу, який характеризує освітню систему, відображає наявність у неї реальних можливостей для здійснення своїх функціональних завдань. Матеріальним вираженням цих можливостей є відповідні ресурси та їх належний стан. Потенціал освітньої сфери – це наявність в існуючій

дійсності певного взаємозв'язку статистичних і динамічних тенденцій, що є проявом загальної діалектики збереження, розвитку та зміни матеріальних і духовних систем.

Світ визнає, що у XXI столітті багатство країни вимірюється не природними ресурсами, а енергією людського потенціалу та капіталу. В цих умовах освіта, яка має безпосереднє відношення до формування

останнього, все більш активно стає важливим атрибутом соціально-економічного розвитку країни.

Україна наразі характеризується високими показниками охоплення населення діяльністю освітньої сфери (табл. 2).

Таблиця 2 – Кількість осіб, які навчалися у закладах освіти України (на початок навчального року, на 10 тис. населення)*

Показник	2000/01	2010/11	2015/16	2020/21	2020/21 до 2000/01, %
У закладах загальної середньої освіти	1383	939	885	1013	80,5
У закладах професійної (професійно-технічної) освіти	107	95	71	59	50,0
У закладах фахової передвищої освіти	-	-	-	40	-
У закладах вищої освіти	557	544	375	275	49,6

*Джерело: [3, с. 113].

Якщо в економіці в цілому зростає продуктивність праці, то цьому, на наш погляд, сприяє відтворення робочої сили,

одним із проявів якого є підготовка фахівців (табл. 3).

Таблиця 3 – Прийом і випуск фахівців закладами вищої освіти у 2020 році*

Показник	Заклади фахової передвищої освіти	Заклади вищої освіти
Кількість закладів освіти, од.	129	515
У них студентів, тис. осіб	165,6	1141,9
за денною формою навчання	149,2	829,7
Кількість осіб, прийнятих на навчання, тис.	53,4	277,1
за денною формою навчання	46,1	227,2
Кількість осіб, випущених із закладів освіти, тис.	47,3	385,7
за денною формою навчання	41,2	242,8

*Джерело: [3, с. 120].

Відомо, що основним споживачем освітніх послуг є молодь. Проте її кількість має тенденцію до зниження. Водночас зростає чисельність тих, які нині навчаються в освітніх закладах інших країн. Особливо різко їх число збільшилось після повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Внаслідок цього значна частина абітурієнтів виїхала в різні країни світу, продовжуючи там освітній процес.

В умовах скорочення життєвого циклу знань, посилення дисбалансу між попитом і пропозицією робочої сили на ринку праці важливим напрямом формування парадигми освітнього розвитку є розширення доступності освітніх послуг, а також швидке реагування системи освіти на проблеми ринку праці та його запит на певні професії, забезпечуючи при цьому збалансованість основних агентів сучасної економіки.

Остання, як зазначалось вище, ставить високі вимоги до рівня кваліфікації головної продуктивної сили суспільства – людини-

працівника. А освіта, зокрема вища, залишається важливим фактором недопущення негативного впливу вказаного вище чинника на розвиток перш за все соціальної сфери та на становлення нової сучасної моделі економіки, на досягнення стабільності й соціальної безпеки в країні.

Цьому, як підтверджує не лише вітчизняний, а і світовий досвід, сприяє:

- створення умов для інтеграції інноваційної та науково-освітньої діяльності;
- формування єдиного освітнього простору;
- розробка механізмів інформування підприємств щодо обміну відповідними знаннями та інформацією;
- посилення виховної функції освітньої діяльності, активізація в учнів, студентів життєвих цінностей в процесі розвитку їх особистості.

Досвід високорозвинених країн світу засвідчує, що реалізація освітньої діяльності, її виховної функції дозволяє не лише

формувані знання та уявлення в учнів і студентів про життєві цінності, але й необхідні компетентності, вміння та навички, які стають їм у пригоді в житті [4, 5].

При цьому особливо важливим у вихованні життєвих цінностей є усвідомлення цінності власного і чужого життя, вміння орієнтуватися у різних життєвих ситуаціях і не залишатися осторонь чужих проблем. Це є необхідною умовою, яка забезпечує можливість досягнути власне призначення у світі та смисл життя загалом, що підтверджує ефективність і необхідність такого виховання в сучасних умовах.

Не менш важливою в процесі навчальної діяльності є й забезпечення при вихованні

учнів, студентів їх орієнтації на цінності свободи, справедливості, що мають являти собою основу їх самоусвідомлення, прагнення віднайти смисл життя та виробити власні життєві цінності, напрями життєвих перспектив на базі гуманістичних цінностей під час інтелектуального та інтуїтивного осягнення світу, в тому числі на рівні соціуму та окремої особистості [6, 7].

Цьому сприяє постійне вдосконалення освітнього (навчально-виховного) процесу. Щоправда, як свідчать результати наявних досліджень, на цьому шляху нині, на жаль, мають місце різного роду ризики (табл. 4).

Таблиця 4 – Освітні ризики в уявленні батьків школярів у пострадянському суспільстві (відсоток до опитаних)*

Показник	Частка опитаних, які відмічають ризики
Низька якість освітніх послуг	12,6
Незадовільний мікроклімат у школі	33,3
Недостатність додаткової освіти, що надається в школі	12,1
Погані умови перебування в школі	17,6
Перевантаження школяра	20,3
Висока диференціація шкіл	60,6

*Джерело: [8, с. 147].

Не секрет, що зазначені в табл. 4 ризики негативно впливають на стан соціальної безпеки не лише на рівні конкретного об'єкта, але і на рівні регіону. А негативний вплив на якість навчання та якість знань у загальноосвітніх навчальних закладах позначається й на якості підготовки кадрів у закладах фахової передвищої та вищої освіти.

В останніх нині вкрай важливою залишається необхідність:

- досягнення оптимізації реалізації структурно-логічної схеми підготовки фахівців;
- інтенсифікації викладання навчальних дисциплін;
- забезпечення діагностики якості навчання з урахуванням особливостей фахової підготовки студентів – важливої передумови досягнення сталого розвитку та соціальної безпеки.

Зазначимо, що у зазначеному контексті як стратегічний документ розглядається Національна доктрина, що визначає основні напрями розвитку освіти в XXI столітті та являє собою один із чинників, які впливають

на формування нової моделі освіти – сфери, в якій відбувається становлення світогляду людини, моделі її поведінки.

Все це має забезпечити інноваційність освітнього розвитку, що передбачає запровадження інноваційних освітніх технологій, які дозволяють виховати працівників, здатних до здійснення економічних перетворень на своїх робочих місцях. Поряд із цим необхідним є орієнтація підготовки кадрів на потреби суспільного розвитку та забезпечення динамізму і гнучкості освітнього розвитку, що передбачають активне реагування на ті зміни, які відбуваються в суспільстві. Важливим також є забезпечення сприяння розвитку освіти на комплексній та системній основах. Принцип комплексності, як свідчить практика, потребує запровадження в освітній процес усього нового, прогресивного, що з'явилося останнім часом в кожній із ланок освітньої галузі. Принцип системності означає налагодження органічного зв'язку між підсистемами освітньої сфери, такими як: матеріальна, кадрова, інформаційна тощо. Відповідно,

такий підхід сприяє забезпеченню ефективного функціонування системи освіти з урахуванням реалізації її функції, а саме: формування всебічно розвинутої людини – основної продуктивної сили суспільства. Також має бути забезпечена обов'язковість відтворення отриманих результатів і можливість перенесення їх в інші чи аналогічні умови організації освітнього процесу. Досягнення цього є доказом життєздатності та необхідності реалізації інноваційного підходу тощо [9, 10].

В Національній доктрині розвитку освіти передбачається при підготовці кадрів забезпечити необхідність використання світового досвіду та світових освітніх стандартів. Останні – це не лише зміст навчання, але й структура навчальних програм і результати їх засвоєння; умови, в яких відбувається початковий процес, однією з яких є використання Інтернету, що сприяє виробленню вмінь здобувати інформацію, визначатись у колі своїх інтересів; а також формування компетентних фахівців (експерти, приміром, програми «DeSeCo» поняття «компетентність» (competency) розглядають як здатність успішно відповідати на індивідуальні та соціальні потреби, діяти та виконувати поставлені завдання).

Все це має забезпечити не лише покращення системи підготовки кадрів, але й успішне їх використання. На сьогодні – це одна з найгостріших проблем. Адже наразі в Україні серед безробітних значну частку складають фахівці з вищою освітою; причому за результатами статистичних даних, близько 70 % випускників закладів фахової передвищої та вищої освіти працюють не у відповідності з отриманим фахом. А це означає, що освітній потенціал нашої країни використовується недостатньо ефективно;

У той же час заклади, зокрема вищої освіти постійно виступають зі зверненнями збільшити, чи бодай залишити державне замовлення на підготовку фахівців, не розраховуючи при цьому скільки і яких спеціалістів слід готувати. Заклади фахової передвищої і вищої освіти, на жаль, не реагують на зміни кон'юнктури ринку праці. Разом із тим, слід зазначити, що і викладачі зазначених вище навчальних закладів не завжди своєчасно оволодівають новими компетенціями та необхідними для роботи вміннями та навиками.

Водночас світовий досвід засвідчує, що постмодерністська парадигма формування та розвитку освіти як чинника забезпечення соціальної безпеки в свою чергу потребує:

- гармонізації та збалансованості педагогічних і моральних аспектів;
- своєчасної зміни професійної соціалізації;
- розробки механізму передачі норм і соціальних правил від покоління до покоління;
- реструктуризації інститутів професійної соціалізації;
- подолання деформацій механізму ціннісно-нормативного становлення нової системи соціального контролю;
- досягнення зміни системи співвідношення суспільних й особистісних інтересів у бік розширення автономії формування особистісного та освітнього просторів для забезпечення зростання творчого потенціалу, позитивних зрушень в освітній сфері.

Все це потребує суттєвого поліпшення ресурсного, у тому числі фінансово-ресурсного, забезпечення освітнього розвитку. У США, приміром, вкладення в людський капітал сягає 76 %, в країнах Європейського Союзу – 74 %. В Україні цей показник втричі нижчий. Вдвічі нижчий, у порівнянні з країнами Західної Європи, і показник витрат державного бюджету України, які спрямовуються на розвиток освіти, науки, охорони здоров'я, що сприяє формуванню людського капіталу [11].

Наразі, в умовах російсько-української війни, зрозуміло, що мова не може йти про суттєве збільшення бюджетних коштів України на розвиток освіти. В цих умовах важливо посилити пошук позабюджетних ресурсів, забезпечити диверсифікацією фінансування освітньої галузі. В цьому контексті має зрости роль бізнесу. Як зазначає С. Ніколаєнко, якби бізнес щорічно виділяв, скажімо, у вищу освіту хоча б 2–3 % від фонду заробітної плати, тоді можна було б очікувати реальних зрушень в освіті [11].

Пом'якшенню фінансової проблеми в освітній сфері сприяє й активізація експорту освітніх послуг, обсяг яких у зв'язку з російсько-українською війною зменшився. Подоланню негативних наслідків зазначеного має сприяти підвищення якості освіти, яку надають українські заклади, зокрема ті, що здійснюють підготовку кадрів, у тому числі: за рахунок покращення

викладання на іноземних мовах; недопущення розквіту, як у закладах освіти, так і в країні в цілому, ксенофобії; посилення захисту іноземців від насилля тощо.

Не менш важливим, на наш погляд, у цьому контексті є збільшення залучень в освітню діяльність приватних інвестицій, у тому числі коштів бізнесу через цільову систему, зокрема можливості надання грантів. Гранти мають видаватись тим закладам освіти, які:

- найбільш активно використовують інноваційні освітні програми;
- мають високі показники щодо якості освіти;
- розробляють та впроваджують у виробництво патенти, винаходи, ноу-хау;
- займаються освоєнням освітніх програм, технологічним навчанням;
- беруть активну участь в реалізації багатопрофільних програм щодо підготовки

кадрів, у міжнародній діяльності, в інформатизації освіти на основі створення електронних навчальних ресурсів та у формуванні програмно-технічної інфраструктури, передовсім на основі масштабного підключення своїх навчальних закладів до Інтернету й оснащення їх комп'ютерними кабінетами, класами тощо.

У Франції, приміром, державні дослідницькі гранти надають насамперед тим установам, які для реалізації своїх проєктів залучають приватні компанії. У Швеції функціонують різні державні структури, дослідницькі ради, фонди, що виділяють гранти на розвиток співпраці закладів освіти із місцевою владою та бізнесом [12].

В Україні останнім часом зростають обсяги фінансування освітньої галузі, зокрема за рахунок плати за навчання українських студентів (табл. 5).

Таблиця 5 – Прийом і випуск фахівців закладами фахової передвищої та вищої освіти прийнятих на навчання за контрактом у 2020 році*

Показник	Передвищої освіти			Вищої освіти		
	Усього	% до загальної кількості прийнятих	Кількість випущених осіб із ЗФПО	Усього	% загальної кількості прийнятих	Кількість осіб, випущених із ЗВО
Усього	18335	34,3	47342	159494	57,6	385700
За освітніми ступенями (освітньо-кваліфікаційними рівнями)						
бакалавр	1366	81,6	1164	124507	61,9	186091
молодший бакалавр (молодший спеціаліст)	139	69,5	46178	1018	71,0	56451
фаховий молодший бакалавр	16830	32,6	-	27508	43,3	-
спеціаліст	-	-	-	-	-	13156
магістр	-	-	-	6461	58,3	130002

*Джерело: [3, с. 120, 121].

Як видно із табл. 5, особливо великою є частка осіб, які здобувають освіту за контрактом у закладах вищої освіти. Наразі мова йде не стільки про збільшення цієї частки, скільки про ефективне використання кадрів в цілому й, у тому числі, підготовлених за контрактом. Цьому, як стверджують фахівці, має сприяти поєднання

в процесі навчання освіти, науки, виробництва, а також активне залучення до викладання в освітніх закладах працівників (експертів) виробництва, і насамперед – промисловості, та прискорення створення спільної інфраструктури для впровадження інновацій в усі заклади освіти [13].

Саме це дозволить успішно здійснити комп'ютеризацію та модернізацію освітньої сфери, цифрове забезпечення навчально-виховного процесу.

Висновок. Отже, освіта є і залишається своєрідним стабілізатором суспільства, відіграє роль соціального ліфта, в результаті дії якого суспільство стає справедливим, а населення багатшим. Останнім часом усе більше людей усвідомлює важливість освіти не лише щодо розвитку економіки, але й зростання власного добробуту. Адже сучасний стан цивілізації характеризується зростанням динаміки соціально-економічних процесів. А, як засвідчує світовий досвід, в умовах розвитку інформатизації, комп'ютеризації, телекомунікації, широкого використання інформаційно-комунікаційних технологій підвищуються потреби в знаннях, задоволенню яких мають сприяти розвиток на інноваційній основі, збереження і зміцнення освітньої інфраструктури та покращення її використання, а також поліпшення кадрового потенціалу, у тому числі й за рахунок стажування за кордоном українських учителів, викладачів; забезпечення онлайн-доступу до інформаційних ресурсів учнів, студентів, слухачів, учителів і викладачів закладів освіти, що, безперечно, позитивно вплине й на стан соціальної безпеки й безпекової ситуації в Україні в цілому.

Список використаних джерел

1. Кун Т. Структура научных революций; пер. с англ. И. З. Налетова. Москва: Прогресс, 1977. 300 с.
2. Меншиков С. М., Клименко Л. А. Длинные волны в экономике. Когда общество меняет кожу. Москва: Международные отношения, 1989. 272 с.
3. Статистичний щорічник України за 2020 рік. *Державна служба статистики України*. Київ, 2021. 455 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/11/Yearbook_2020.pdf.
4. Журба К. Сучасні концепції та програми, орієнтовані на виховання цінностей. *Управління освітою: часопис для керівників освітньої галузі*. 2019. № 5 (травень). С. 46–59.
5. Куценко В. І. Соціальна сфера: реальність і контури майбутнього (питання теорії і практики). Ніжин: Аспект-Поліграф, 2008. 818 с.

6. Куценко В. І., Богуш Л. Г., Комарова О. А., Остафійчук Я. В. Гуманітарна сфера: питання теорії і практики: монографія / НАН України. Рада по вивченню продуктивних сил України. Київ: Науковий світ, 2002. 456 с.

7. Суспільна складова сталого розвитку України / Куценко В. І. та ін.; під наук. ред. В. І. Куценко. Київ: ДУ ІЕПСР НАН України, 2012. 112 с.

8. Пишняк А. И. Образовательные риски в представлениях родителей московских школ. *СОЦИС*. 2016. № 11. С. 144–149.

9. Данилишин Б., Куценко В. Економічні вектори освітнього простору. *Вісник Національної академії наук України*. 2010. № 6. С. 3–13.

10. Гаращук О. В., Куценко В. І. Інноваційний компонент соціальної безпеки – пріоритет розвитку України / Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». Чернівці: ПАТ «ПВК «Десна», 2022. 160 с.

11. Ніколаєнко С. Від освіти масової – до якісної (новий курс освіти України). *Голос України*. 2011. 26 лютого. URL: <http://www.golos.com.ua/article/115121>.

12. Гаращук О. В., Куценко В. І. Якісна освіта – об'єднуюча сила української держави. Київ: Вид-во Європейського університету, 2020. 304 с.

13. Бурдаєв В. П. Моделі баз знань. Харьков: Вид-во ХНЕУ, 2010. 300 с.

References

1. Kun, T. (1977). *Struktura nauchnykh revolyutsiy* [The structure of scientific revolutions]. (I. Z. Naletova, Trans). Moscow: Progress [in Russian].
2. Menshikov, S. M., & Klimenko, L. A. (1989). *Dlinnyye volny v ekonomike. Kogda obshchestvo menyaet kozhu* [Long waves in the economy. When society changes skin]. Moscow: Mezhdunarodnyye otnosheniya [in Russian].
3. State Statistics Service of Ukraine (2021). *Statystychnyy shchorichnyk Ukrayiny za 2020 rik* [Statistical Yearbook of Ukraine for 2020]. Kyiv. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/11/Yearbook_2020.pdf [in Ukrainian].
4. Zhurba, K. (2019). Suchasni kontseptsiyi ta prohramy, oriyentovani na vykhovannya tsinnostey [Modern concepts and programs focused on values education]. *Upravlinnya osvitoiu*, 5, 46–59 [in Ukrainian].

5. Kutsenko, V. I. (2008). *Sotsial'na sfera: real'nist' i kontury maybutn'oho (pytannya teorii i praktyky)* [Social sphere: reality and contours of the future (issues of theory and practice)]. Nizhyn: LLC "Aspect-Polygraph Publishing House" [in Ukrainian].
6. Kutsenko, V. I., Bohush, L. H., Komarova, O. A., & Ostafiychuk, Ya. V. (2002). *Humanitarna sfera: pytannya teorii i praktyky: Monohrafiya* [Humanitarian sphere: issues of theory and practice: Monograph]. Kyiv: Naukovyy svit [in Ukrainian].
7. Kutsenko, V. I., et al (2012). *Suspil'na skladova staloho rozvytku Ukrainy* [Social component of sustainable development of Ukraine]. Kyiv: Public Institution "Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine" [in Ukrainian].
8. Pishnyak, A. I. (2016). Obrazovatel'nyye riski v predstavleniyakh roditel'nykh shkol [Educational risks in the minds of parents of Moscow schools]. *SOCIS*, 11, 144–149 [in Russian].
9. Danylyshyn, B., & Kutsenko, V. (2010). Ekonomichni vektory osvityn'oho prostoru [Economic vectors of educational space]. *Visnyk of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 6, 3–13 [in Ukrainian].
10. Garashchuk, O. V., & Kutsenko, V. I. (2022). *Innovatsiynnyy komponent sotsial'noyi bezpeky – priorytet rozvytku Ukrainy* [Innovative component of social safety – the priority of development of Ukraine]. Chernihiv: Desna Printing and Publishing Complex Public JSC [in Ukrainian].
11. Nikolayenko, S. (2011). Vid osvity masovoyi – do yakisnoyi (novyy kurs osvity Ukrainy) [From mass education to high-quality education (a new course of education in Ukraine)]. *Holos Ukrainy*, February 26. Retrieved from <http://www.golos.com.ua/article/115121> [in Ukrainian].
12. Garashchuk, O. V., & Kutsenko, V. I. (2020). *Yakisna osvita – ob'yednuyuucha syla ukraïns'koyi derzhavy* [Quality education is the unifying force of the Ukrainian state]. Kyiv: Edition of the European University [in Ukrainian].
13. Burdayev, V. P. (2010). *Modeli baz znan'* [Models of knowledge bases]. Kharkiv: Edition of the Kharkiv National University of Economics [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 31 серпня 2022 року